

343.8(497.6)

POJAM, VRSTE I SVRHA KAZNI U REPUBLICI SRPSKOJ

Akademik prof. dr Miodrag N. Simović*
Prof. dr Dragan Jovašević*

Apstrakt:

U suzbijanju kriminaliteta različitih oblika i vidova ispoljavanja pojedinaca i grupa, sve države od najstarijih vremena pa i danas raspolažu sistemom različitih mjera društvene reakcije. Skup tih mjera koje izriču nadležni organi krivičnog pravosuđa prema učiniocima krivičnih djela, nazivaju se krivične sankcije. Njih ima više vrsta, što omogućava njihovo prilagođavanje stepenu opasnosti učinioca krivičnog djela, kao i težini izvršenog krivičnog djela. O pojmu, karakteristikama, elementima, vrstama i svrsi krivičnih sankcija u pozitivnom krivičnom pravu Republike Srpske, govori se u ovom radu.

Ključne riječi: krivično djelo, zakon, krivična sankcija, pojam, elementi, svrha, vrste.

1. Uvodne napomene

Krivične sankcije¹ su zakonom određene mjere društvenog reagovanja protiv učinioca krivičnog djela koje primjenjuju državni organi u cilju zaštite društva, odnosno najznačajnijih društvenih dobara i vrijednosti od svih oblika i vidova kriminaliteta. One se javljaju kao prinudne mjere koje primjenjuje država kao predstavnik društva prema učiniocu krivičnog djela i predstavljaju reakciju protiv učinioca zbog izvršenja krivičnog djela kojim se nanosi šteta društvu. Takva reakcija ima za cilj da spriječi ovog učinioca da ubuduće nastavi sa vršenjem krivičnih djela, kao i da utiče na druge potencijalne učinioce da se uzdržavaju od vršenja takvih akata.²

* Potpredsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banjoj Luci, dopisni član Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine i inostrani član Ruske akademije prirodnih nauka.

* Redovni profesor Pravnog fakulteta Univerziteta u Nišu.

¹ Vidi Lj. Lazarević, *Sistem krivičnih sankcija*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, 2/1987, 28–45.

² Vidi Jovašević, 2011, 412–413.

Iako se vršenjem krivičnih djela nanosi šteta i društvu i pojedincu, jer se njime povređuju i ugrožavaju ne samo dobra koja pripadaju društvu već i dobra koja pripadaju pojedincu, primjena krivičnih sankcija ne zavisi od volje oštećenih pojedinaca. One se ne primjenjuju u ime i u interesu pojedinaca, već u ime i u interesu društva kao zajednice. Štiteći interese zajednice, primjenom krivičnih sankcija prema učiniocima krivičnih djela, država istovremeno štiti i interese pojedinaca kao članova zajednice. Prema tome, krivične sankcije predstavljaju represivnu reakciju koju preduzima država kao predstavnik određenog društva u cilju njegove zaštite i zaštite pojedinaca od štetnih posljedica koje im se nanose vršenjem krivičnih djela³.

To znači da je krivična sankcija⁴ prinudna mjera za zaštitu društva od kriminaliteta, koju izriče sud učiniocu krivičnog djela, u postupku i pod uslovima i na način koji su određeni zakonom, a koja se sastoji u oduzimanju ili ograničavanju slobode i prava ili upozorenju učiniocu da će mu sloboda ili prava biti oduzeti ili ograničeni ako ponovo izvrši krivično djelo. I neki drugi autori na sličan način određuju pojam krivične sankcije. Tako, Z. Stojanović⁵ definiše krivičnu sankciju kao represivnu mjeru koja se u cilju suzbijanja kriminaliteta primjenjuje prema učiniocima protivpravnih djela koja su u zakonu predviđena kao krivična djela na osnovu odluke suda donijete nakon sprovedenog krivičnog postupka. Đ. Marjanović⁶ pod krivičnom sankcijom smatra pravno organizovanu prinudnu mjeru koja se primjenjuje prema licu koje je povrijedilo krivičnopravnu normu.

2.Elementi krivične sankcije

Sve krivične sankcije imaju zajedničke karakteristike koje čine njihove opšte elemente: (1) primjena krivičnih sankcija je vezana za postojanje krivičnog djela. Naime, krivične sankcije se mogu primijeniti samo prema licu koje je učinilo krivično djelo i za koje je to dokazano u krivičnom postupku od strane nadležnog suda; (2) princip zakonitosti, kao osnovni princip savremenog krivičnog prava, znači da krivične sankcije moraju biti određene u zakonu. Učiniocu krivičnog djela ne može biti izrečena kazna ili druga krivičnopravna sankcija koja nije određena zakonom po vrsti i mjeri i ako nije određen organ za njeno izricanje. Time se pruža zaštita građanima od eventualne zloupotrebe i arbitrnosti državnih organa; (3) krivične sankcije mogu biti izrečene samo od strane suda u zakonom određenom postupku koji omogućava da se krivična sankcija saobrazi težini i okolnostima izvršenja krivičnog djela, te društvenoj opasnosti njegovog učinioca. U Republici Srpskoj sankcije izriču redovni sudovi; (4) krivične sankcije imaju karakter prinude protiv učinioca krivičnog djela. Primjenjuju se protiv njegove volje i sastoje se u oduzimanju ili ograničavanju određenih sloboda ili prava, i to samo u mjeri koja

³ Vidi Lj. Bavcon, *Družbena funkcija kazenskih sankcij*, Pravnik, Ljubljana, 9/1961, 253–262.

⁴ Jovašević, 2010, 212 i 213.

⁵ Stojanović, 247.

⁶ Marjanović, 261.

odgovara prirodi i sadržini te sankcije i na način kojim se obezbjeđuje poštovanje ličnosti učinioca i njegovo ljudsko dostojanstvo u skladu sa međunarodnim pravom; (5) sve krivične sankcije imaju istu svrhu, a to je prema članu 5 stav 3 Krivičnog zakona Republike Srpske⁷ (KZ RS) suzbijanje protivpravnih djelatnosti kojima se ugrožavaju ili povrjeđuju vrijednosti zaštićene krivičnim zakonodavstvom.

3. Vrste krivičnih sankcija

Savremeno krivično pravo⁸ poznaje više krivičnih sankcija koje su različite po sadržini, prirodi i karakteru dejstva⁹. Svaka krivična sankcija predstavlja posebnu mjeru društvene reakcije za borbu protiv kriminaliteta, dok (sve zajedno) one čine niz sistem krivičnih sankcija. Prema tome, sistem krivičnih sankcija je skup svih prinudnih mjera predviđenih u krivičnom zakonodavstvu jedne zemlje koje se primjenjuju prema učiniocima krivičnih djela pod uslovima i na način kako je zakonom određeno. Kakav će biti sistem krivičnih sankcija, tj. koje i kakve će sve sankcije postojati u jednom društvu, zavisi od brojnih faktora, a naročito od odnosa koji vladaju u određenom društvu, od obima, dinamike i strukture kriminaliteta, kriminalne politike, stepena demokratskog razvoja i demokratskih tradicija itd. Pošto sistem krivičnih sankcija zavisi od strukture i dinamike kriminaliteta, odnosno društvenih potreba, te je podložan čestim promjenama - smatra se najdinamičnijom oblasti krivičnog prava. Upravo u sistemu krivičnih sankcija i načinu njihove primjene, bilo je toliko izmjena da se može reći da je istorija krivičnog prava zapravo istorija krivičnih sankcija¹⁰.

Savremeno krivično pravo poznaje više vrsta krivičnih sankcija¹¹ od kojih su najpoznatije: kazne, mjere bezbjednosti, vaspitne mjere, uslovna osuda, sudska opomena, kao i razne parapenalne sankcije. KZ RS u članu 5 predviđa: (1) kazne, (2) upozoravajuće sankcije (mjere upozorenja), (3) mjere bezbjednosti i (4) vaspitne mjere. Kazne i mjere upozorenja se primjenjuju prema krivično odgovornim punoljetnim licima. Izuzetno, kazna maloljetničkog zatvora može biti primijenjena prema starijem maloljetniku kao izvršiocu djela. Ove sankcije imaju još uvijek najširu primjenu. Mjere bezbjednosti mogu biti primijenjene prema svim učiniocima krivičnih djela: krivično odgovornim i krivično neodgovornim, punoljetnim i maloljetnim licima. Vaspitne mjere se primjenjuju prema maloljetnim učiniocima krivičnih djela, a samo izuzetno i prema mlađim punoljetnim licima.

⁷ "Službeni glasnik Republike Srpske" br. 49/03, 108/04, 37/06, 70/06, 73/10 i 1/12.

⁸ Vidi Z. Šeparović, *Sistem krivičnih sankcija u novom krivičnom zakonodavstvu Jugoslavije*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Banja Luci, Banja Luka, 1/1977, 199–209.

⁹ Vidi Lj. Lazarević, *Sistem krivičnih sankcija*, op. cit., 28-45.

¹⁰ Vidi Jovašević i Ikanović, 198–202.

¹¹ Vidi B. Čejović, *Sistem krivičnih sankcija i budući razvoj jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva*, Zbornik radova, "Osnovni pravci budućeg razvoja jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva", Beograd, 1989, 35–52.

One su predviđene u Zakonu o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima u krivičnom postupku iz 2010. godine.¹²

4. Kazne

U teoriji krivičnog prava¹³ se razlikuju formalna, materijalna i mješovita shvatanja pojma kazne. Određivanjem formalnog pojma kazne ističu se samo pravni elementi kazne, a zanemaruje njena sadržina. Kazna se predstavlja kao pravni fenomen, a ne kao realna društvena pojava, koja je vezana za klasno društvo i podložna promjenama koje nastaju u strukturi toga društva. U formalnom smislu kazna je mjera oduzimanja ili ograničavanja izvjesnih prava učiniocu krivičnog djela koju izriče sud u zakonom propisanom postupku. Određivanjem materijalnog pojma kazne, ona se predstavlja kao realna društvena pojava, tj. kao mjera za zaštitu društva od kriminaliteta, ali se zanemaruje da je ta pojava pravno uobličena, te da kao takva mora da sadrži i pravne elemente. Pošto je kazna¹⁴ mjera društvenog reagovanja protiv učinioca krivičnog djela koja je određena pravnim propisima, ona se mora posmatrati kao jedinstvena materijalno-formalna pojava. Drugim riječima, pojam kazne mora da odrazi istovremeno njenu suštinu, njen društveni zadatak, kao i njena pravna obilježja, tj. formu u kojoj se pojavljuje. Polazeći od jedinstva materijalnih i formalnih elemenata, kazna se određuje kao prinudna mjera predviđena u zakonu koju izriče sud krivično odgovornom učiniocu krivičnog djela u cilju zaštite osnovnih sloboda i prava čovjeka, te drugih prava i društvenih vrijednosti zajemčenih i zaštićenih ustavom i međunarodnim pravom, odnosno pravnim poretom, a koja se sastoji u oduzimanju ili ograničavanju njegovih sloboda i prava.¹⁵

4.1. Elementi kazne

Iz ovako određenog pojma kazne proizilaze osnovni ili opšti elementi kazne: (1) kazna kao prinudna mjera predstavlja zlo koje se nanosi učiniocu zbog izvršenja krivičnog djela, a sastoji se u oduzimanju ili ograničavanju njegovih sloboda ili prava; (2) kazna ima određenu svrhu koja se želi postići njenim izvršenjem. Ta je svrha kazne u članu 28 KZ RS određena kao: (1) sprječavanje učinioca da čini krivična djela i njegovo prevaspitanje, (2) uticaj na druge da ne čine krivična djela i (3) razvijanje i učvršćivanje društvene odgovornosti izražavanjem društvene osude za krivično djelo i neophodnosti poštovanja zakona; (3) kazna mora biti određena

¹² „Službeni glasnik Republike Srpske“ br. 13/10 i 61/13.

¹³ Vidi Petrović i Jovašević, 180–182.

¹⁴ Vidi Fatić, 76–84 i V. Grozdanić, *Kazne – nova rješenja u krivičnom zakonodavstvu i njihova provedba u sudskoj praksi*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, 7/2000, 327–348.

¹⁵ U nekim inostranim pravnim sistemima nije nepoznato da sam krivični zakon izričito određuje pojam kazne. Tako, Krivični zakonik Ruske federacije u članu 43 kaznu definiše kao mjeru državne prinude koja je izrečena odlukom suda i koja se primjenjuje prema licu koje je oglašeno krivim za izvršeno djelo, a sastoji se u lišavanju ili ograničavanju sloboda i prava tog lica.

zakonom. Ovo je načelo zakonitosti kazne kojim se pruža garancija građanima od zloupotreba i arbitrarnosti. To znači da se kazna ne može odrediti nijednim podzakonskim aktom, već samo zakonom; (4) primjena kazne je zavisna od postojanja krivičnog djela i krivične odgovornosti učinioca. Kazna ne može biti izrečena licu koje nije izvršilo krivično djelo ili nije krivično odgovorno ili nije dokazano da ga je ono izvršilo; (5) kazna može biti izrečena samo od strane suda, i to u zakonom određenom postupku koji garantuje pravilnost njenog izricanja.

Pored opštih elemenata kod nekih kazni se javljaju i relativni elementi koji imaju karakter nestalnih, varijabilnih elemenata: (1) kazna treba da je lična tako da pogađa samo učinioca krivičnog djela, a ne i druga njemu bliska lica. Međutim, koliko god se nastojalo na ispunjenju ovog zahtjeva, skoro svaka kazna posredno pogađa i druga lica (članove porodice, srodnike); (2) kazna treba da je čovječna, tj. humana, što znači da ne smije da se sastoji u torturi, mučenju i nečovječnom postupanju prema učiniocu krivičnog djela; (3) kazna treba da bude moralna, tj. da ne demoralise učinioca krivičnog djela; (4) kazna treba da je srazmjerna težini učinjenog krivičnog djela i društvenoj opasnosti učinioca; (5) kazna treba da je djeljiva, tako da se može izreći u manjem ili većem iznosu, u zavisnosti od težine krivičnog djela, okolnosti pod kojima je ono izvršeno i opasnosti učinioca djela; (6) kazna treba da je opoziva, što znači da u slučaju nezakonitog izricanja može biti ukinuta. Takva mogućnost postoji kod kazne lišenja slobode, dok traje njeno izvršenje i kod novčane kazne. Ovo obilježje kazne ima veliki značaj, zbog mogućnosti da izrečena kazna bude rezultat sudske zablude; (7) kazna treba da je popravljiva, da se mogu otkloniti posljedice koje proizlaze iz njene prirode. Ova karakteristika je takođe od značaja zbog mogućnosti nezakonitog izricanja kazne usljed sudske zablude ili na bazi lažnih dokaza. Novčana kazna je popravljiva dok kazna zatvora nije, jer se vrijeme provedeno u zatvoru ne može vratiti, već se samo novčanim iznosom nadoknađuje neosnovano lišenje slobode; (8) kazna treba da je zamjenjiva, pa u slučaju potrebe ona može biti zamijenjena blažom vrstom kazne od one koja je izrečena u presudi.

4.2. Sistem kazni

Sistem kazni¹⁶ je skup svih kazni sadržanih u krivičnom zakonodavstvu jedne zemlje, način njihovog određivanja i njihov međusobni odnos. U cilju što efikasnije borbe protiv kriminaliteta, sva zakonodavstva predviđaju više vrsta kazni, što je neophodno da bi mogla da se ostvari individualizacija u kažnjavanju, tj. da se svakom učiniocu za svako konkretno krivično djelo odredi ona kazna sa kojom se najbolje postiže svrha kažnjavanja. Prema tome, postojanje većeg broja kazni

¹⁶ Vidi Lj. Lazarević, *Krivične sankcije institucionalnog karaktera i predstojeća reforma jugoslovenskog krivičnog zakonodavstva*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, 1/1997, 3–21.

uslovljava: (1) potreba efikasne i kvalitetne borbe protiv kriminaliteta i (2) potreba prilagođavanja vrste i visine kazne učiniocu djela radi ostvarenja resocijalizacije.¹⁷

Savremena krivična zakonodavstva poznaju različite sisteme kazni. Tako, Krivični zakonik Izraela u članu 36 predviđa zatvor, doživotni zatvor i novčanu kaznu (u fiksnom iznosu ili u zavisnosti od štete ili koristi). Krivični zakonik Austrije (član 18) predviđa zatvor do 20 godina, doživotni zatvor i novčanu kaznu, a albanski Krivični zakonik u članu 29 - kao glavne kazne doživotni zatvor, zatvor od pet dana do 25 godina i novčanu kaznu i kao sporedne kazne konfiskaciju imovine i zabranu obavljanja određene državne ili javne službe. Krivični zakonik Belorusije (član 21) propisuje sljedeće kazne: smrtnu kaznu, zatvor od tri mjeseca do 10, odnosno 15 godina, popravni rad bez lišenja slobode, oduzimanje prava na obavljanje određene djelatnosti ili posla, novčana kazna, udaljenje iz službe i javni ukor. Krivični zakonik NR Kine u članu 33 predviđa kao glavne kazne: nadzor javne bezbjednosti (od tri meseca do dvije godine), zadržavanje (od jednog do šest mjeseci), vremenski određen zatvor (od šest mjeseci do 15 godina), doživotni zatvor i smrtnu kaznu, a u članu 34 kao sporedne kazne: novčanu kaznu, oduzimanje političkih prava i konfiskaciju imovine. Švajcarski Krivični zakonik (čl. 35–39) predviđa sljedeće kazne: zatvor (tamnica) sa prinudnim radom od jedne do 20 godina, zatvor – samica od tri dana do tri godine, zatvor – sam i sa vaspitnim programom, zatvor do tri meseca, zatim novčanu kaznu (član 48, kada je alternativno predviđena sa zatvorom i član 50, kada je za krivična djela iz koristoljublja propisana kumulativno sa zatvorom).

4.3. Vrste kazni

Pošto krivična zakonodavstva predviđaju više vrsta kazni, one se mogu podijeliti prema različitim kriterijumima: (1) s obzirom na samostalnost u izricanju, kazne se dijele na glavne i sporedne. Glavne kazne su one koje se mogu izreći samostalno, a sporedne se ne mogu izreći samostalno, već samo uz glavnu kaznu; (2) s obzirom na trajanje, kazne se dijele na trajne i vremenske. Trajne (doživotne) kazne su one koje se izriču za cio život osuđenog. Vremenske kazne se izriču za presudom suda određeno vrijeme; (3) s obzirom na dobra koja pogađa, kazne se dijele na: kazne protiv života, tjelesnog integriteta, slobode, imovine i građanskih prava i (4) s obzirom na način propisivanja, kazne mogu biti alternativne ili kumulativne. Kada su kazne alternativno propisane, onda sud izriče samo jednu od njih. Kumulativno su propisane kazne kada sud izriče sve propisane kazne prema učiniocu krivičnog djela.

Krivično zakonodavstvo¹⁸ u Republici Srpskoj (član 29 KZ RS) propisuje sljedeće kazne (ako je učinilac fizičko punoljetno lice): (1) dugotrajnog zatvora, (2)

¹⁷ Vidi D. Jovašević, *Sistem sankcija u međunarodnom krivičnom pravu*, Zbornik Pravnog fakulteta u Kosovnoj Mitrovici, Kosovska Mitrovica, 2010, 33–67.

¹⁸ Vidi A. Martinović, *Kaznena politika sudova u Bosni i Hercegovini*, Pravo i pravda, Sarajevo, 1/2010, 161–171.

zatvora i (3) novčanu kaznu. Kazna zatvora i dugotrajnog zatvora se može izreći samo kao glavna kazna, dok se novčana kazna može izreći i kao glavna i kao sporedna kazna. Ako je za jedno krivično djelo propisano više kazni, onda sud kao glavnu kaznu može izreći samo jednu od njih. Zatvor je kazna protiv slobode, a novčana kazna je kazna protiv imovine. Za pravna lica ovaj zakon u članu 134 predviđa sljedeće kazne: (1) novčanu kaznu, (2) kaznu oduzimanja imovine i (3) kaznu prestanka pravnog lica. I na kraju, Zakon o zaštiti i postupanju sa djecom i maloljetnicima (čl. 50–60) predviđa kaznu maloljetničkog zatvora (za starije maloljetno lice kao učinioca krivičnog djela)

Sistem kazni u Republici Srpskoj ima određene karakteristike¹⁹: (1) postojanje malog broja kazni, (2) zakonitost u izricanju kazni. Sud može izreći samo onu kaznu koja je predviđena za krivično djelo koje je učinilac izvršio. Blaža ili stroža kazna od propisane može se izreći samo pod uslovima predviđenim zakonom. Postoje dva izuzetka od ovog pravila, vezana za primjenu novčane kazne: (a) novčana kazna se može izreći i za djela za koja nije propisana zakonom ako je djelo izvršeno iz koristoljublja i (b) novčana kazna se može izreći, pored kazne zatvora, kao sporedna kazna u slučaju kada je ona zakonom propisana alternativno sa kaznom zatvora - ako sud kao glavnu kaznu izrekne kaznu zatvora. Za jedno krivično djelo može se izreći samo jedna glavna i jedna sporedna kazna.

Pravnim licima se (u smislu čl. 134–137 KZ RS) za učinjena krivična djela mogu izreći sljedeće kazne: (1) novčana kazna u iznosu od 5.000 do 5.000.000 KM (konvertibilnih maraka). Međutim, u slučaju da je krivičnim djelom pravnog lica drugome prouzrokovana imovinska šteta ili pak pribavljena protivpravna imovinska korist, najveća mjera izrečene novčane kazne može iznositi dvostruki iznos pričinjene štete, odnosno pribavljene koristi; (2) kazna oduzimanja imovine – koja se može izreći za krivično djelo za koje je propisana kazna zatvora od pet godina ili teža kazna. U tom slučaju se pravnom licu može oduzeti najmanje polovina imovine ili veći dio imovine ili cjelokupna imovina. Ako je pak otvoren stečajni postupak kao posljedica izrečene kazne oduzimanja imovine, tada se povjerioci iz stečaja mogu namiriti iz ovako oduzete stečajne mase i (3) kazna prestanka pravnog lica – može se izreći ako je djelatnost pravnog lica u cijelosti ili u pretežnoj mjeri korišćena za vršenje krivičnih djela. Uz ovako izrečenu kaznu prestanka pravnog lica, sud predlaže nadležnom sudu da otvori postupak likvidacije pravnog lica. Uz ovu kaznu sud može pravnom licu da izrekne i kaznu oduzimanja imovine iz koje se mogu takođe isplatiti i povjerioci.

5. Pojedine kazne

5.1. Kazna lišenja slobode

Krivični zakon kao osnovnu vrstu kazne poznaje kaznu lišenja slobode (zatvor). Ona se sastoji u oduzimanju slobode kretanja osuđenom licu za određeno

¹⁹ Vidi M.Kostić, *Društvena prevencija kriminaliteta*, Pravna riječ, Banja Luka, 29/2011, 347–368.

vrijeme. To je jedina kazna lišenja slobode kojom se ostvaruje zaštita društva od kriminaliteta i resocijalizacija delinkvenata. Sa tog stanovišta, ona se pojavljuje kao osnovna i najvažnija kazna u kaznenom sistemu. Ona je predviđena za najveći broj krivičnih djela (kao jedina kazna ili u alternaciji sa novčanom kaznom).

Kazna zatvora²⁰ može se izreći kao glavna kazna, i to samo onda kada je zakonom propisana za određeno djelo i ne može biti kraća od 30 dana niti duža od 20 godina (član 32 KZ RS). Za najteže oblike teških krivičnih djela koja su učinjena sa umišljajem može se zakonom propisati i kazna dugotrajnog zatvora. To je kazna zatvora u trajanju od 25 do 45 godina. Kazna dugotrajnog zatvora se ne može propisati kao jedina glavna kazna za pojedino krivično djelo, već u alternaciji sa kaznom zatvora, s tim što je zakonom isključena mogućnost njenog izricanja mlađem punoljetnom licu (licu koje u vreme izvršenja krivičnog djela nije navršilo 21 godinu života).²¹ Pri tome je predviđeno i ograničenje u pogledu primjene amnestije²² i pomilovanja²³. Ovi se akti mogu dati osuđenom licu tek nakon izdržanih tri petine ove kazne. Ona se uvijek izriče na pune godine. Kazna zatvora se izriče u trajanju od 30 dana do 20 godina na pune godine i mjeseci, a do šest meseci i na pune dane. Interesantno rješenje predviđa član 33 stav 2 KZ RS prema kome se izrečena kazna zatvora do šest meseci može na zahtjev osuđenog lica zamijeniti novčanom kaznom.

5.2. Rad za opšte dobro na slobodi

Kada sud odmjeri i izrekne kaznu zatvora u trajanju od najviše jedne godine, istovremeno može da odredi da se izrečena kazna (uz pristanak osuđenog) zamijeni radom za opšte dobro na slobodi (član 34 KZ RS)²⁴. Dakle, rad za opšte dobro na slobodi se javlja kao supstitut kratke kazne zatvora. Pri donošenju ove odluke sud je dužan da, imajući u vidu sve okolnosti koje određuju vrstu i raspon kazne, ocijeni da izvršenje kazne zatvora nije neophodno za ostvarenje svrhe

²⁰ Vidi Z.Stevanović, *Međunarodni standardi u postupku izvršenja krivičnih sankcija*, Zbornik radova „Savremene tendencije krivične represije kao instrument suzbijanja kriminaliteta“, Bijeljina, 2010, 331–351.

²¹ Neka inostrana krivična zakonodavstva poznaju više vrsta kazni lišenja slobode – zatvor i doživotni zatvor: Krivični zakonik Makedonije (član 35), Krivični zakonik Ruske federacije (član 44), Krivični zakonik Izraela (član 41), austrijski Krivični zakonik (član 18), bugarski Krivični zakonik (član 37) i Krivični zakonik Albanije (član 29) i Krivični zakon Hrvatske (član 49). Grčki Krivični zakonik (član 51) predviđa doživotni zatvor, zatvor u kaznenim ustanovama i zatvor u popravnim ustanovama, a Krivični zakonik Kine (član 33) doživotni zatvor, zatvor sa nepromijenjivim rokom od šest meseci do 15 godina, zadržavanje od jednog do šest meseci i nadzor javne bezbjednosti od tri meseca do dvije godine.

²² Vidi Jovašević, 2001, 56–69.

²³ Vidi Jovašević i Stevanović, 46–59.

²⁴ Vidi I.Marković, *Rad za opšte dobro na slobodi u zakonodavstvu jugoslovenskih prostora*, Pravna riječ, Banja Luka, 19/2009, 125–140.

kažnjavanja, a da istovremeno ne bi bilo opravdano izreći uslovnu osudu²⁵. U slučaju da se izrečena kazna zatvora zamijeni radom za opšte dobro na slobodi²⁶, sud određuje dužinu njegovog trajanja koja mora biti srazmjerna izrečenoj kazni zatvora, s tim što se rok za izvršenje ove mjere može da kreće od mjesec dana do šest mjeseci. Pored prvostepenog suda, ovu odluku o zamjeni kazne zatvora radom za opšte dobro na slobodi može da donese i drugostepeni sud, prilikom odlučivanja po žalbi protiv prvostepene presude .

Pri odmjeravanju trajanja rada za opšte dobro na slobodi²⁷, kao i roka za njegovo izvršenje, sud uzima u obzir izrečenu kaznu zatvora koja se zamjenjuje na ovaj način, kao i mogućnosti učinioca u pogledu njegove lične situacije i zaposlenja. Raspoređivanje na rad za opšte dobro na slobodi²⁸, u smislu vrste i radnog mjesta, vrši nadležno ministarstvo pravde, vodeći računa o sposobnostima i znanjima osuđenog. Ako osuđeni po isteku određenog roka nije u potpunosti ili djelimično izvršio izrečenu mjeru rada za opšte dobro na slobodi, sud donosi odluku o izvršenju kazne zatvora u trajanju koje je srazmjerno vremenu preostalog rada. Ovakva je mogućnost predviđena i u slučaju kada se nenaplaćena novčana kazna zamjenjuje kaznom zatvora.

5.3. Novčana kazna

Novčana kazna se sastoji u obavezi osuđenog lica da u određenom roku uplati presudom određeni novčani iznos u korist države²⁹. Izricanjem novčane kazne između učinioca djela i države stvara se obligacioni odnos u kome se država pojavljuje kao povjerilac, a učinilac djela kao dužnik. Novčana kazna se može izreći kao glavna i kao sporedna kazna. Kao glavna kazna ona se može izreći kada je u krivičnom zakonu određena alternativno sa kaznom zatvora. Kao sporedna kazna ona se može izreći onda kad je u zakonu kumulativno određena sa kaznom zatvora, ali i kada nije uopšte propisana ako je krivično djelo izvršeno iz koristoljublja³⁰. Novčana kazna se prema članu 35 KZ RS izriče na dva načina: (1) u dnevnim iznosima i (2) u određenom (fiksnom) iznosu.

Izrečena u dnevnim iznosima novčana kazna može da iznosi najmanje pet, a najviše 360 dnevnih iznosa, a ako se radi o krivičnom djelu koje je izvršeno iz

²⁵ Vidi D.Jovašević, *Primjena kazne rada u javnom interesu kao vrsta alternativne krivične sankcije*, Pravna riječ, Banja Luka, 23/2010, 63–80.

²⁶ Vidi D.Bogdanović, *Rad za opšte dobro na slobodi – alternativa kazni zatvora koja se ne primjenjuje*, Pravo i pravda, Sarajevo, 12/2008, 383–390.

²⁷ Vidi Z.Ivanović, *Sankcija rada u javnom interesu – novosti i primjena*, Pravna riječ, Banja Luka, 12/2007, 575–585.

²⁸ Vidi D.Radulović, *Rad u javnom interesu (društveno koristan rad) kao alternativa kratkotrajnoj kazni zatvora*, Pravna riječ, Banja Luka, 15/2008, 699–711.

²⁹ Vidi D. Jovašević, *Novčana kazna u jugoslovenskom krivičnom pravu*, Pravni zbornik, Podgorica, 1–2/2001, 230–243.

³⁰ Vidi Đ. Đorđević, *Odmjeravanje novčane kazne*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo, Beograd, 3/1998, 101–114.

koristoljblja - tada opšti maksimum novčane kazne iznosi najviše 1.500 dnevnih iznosa, osim u slučajevima koji su izričito propisani zakonom. Broj dnevnih iznosa novčane kazne sud utvrđuje primjenjujući opšta pravila o odmjeravanju kazne, pri čemu se visina dnevnog iznosa određuje zavisno od visine dnevnog dohotka učinioca, prema iznosu njegove tromjesečne neto plate i njegovih drugih dohodaka, kao i porodičnih obaveza. Najniži dnevni iznos novčane kazne iznosi šest desetina, a najviši jednu trećinu zadnje zvanično objavljene prosječne mesečne neto plate zaposlenih u Republici Srpskoj koju objavljuje Zavod za statistiku. Pri ovom određivanju visine iznosa, sud se oslanja na podatke koje dostavlja sam optuženi najkasnije do završetka glavnog pretresa, a koji u trenutku izricanja kazne nisu stariji od šest mjeseci.

Novčana kazna u određenom (fiksnoj) iznosu se može izreći u rasponu od 300 do 100.000 KM, a ako se radi o krivičnom djelu koje je učinjeno iz koristoljblja - opšti maksimum ove kazne je 1.000.000 KM, osim u slučajevima koji su izričito propisani zakonom. Na ovaj način se izriče novčana kazna u slučaju kada do završetka glavnog pretresa u krivičnom postupku sudu nisu poznate okolnosti koje su bitne za određivanje visine dnevnog iznosa novčane obaveze osuđenog.

KZ RS u posebnom dijelu ni za jedno krivično djelo ne predviđa novčanu kaznu s posebnim minimumom ili maksimumom, već samo određuje njeno izricanje. To znači da se ima uzeti da su kod svih tih krivičnih djela posebni minimum i posebni maksimum izjednačeni sa opštim minimumom i opštim maksimumom. Kod izricanja novčane kazne sud je dužan da u presudi odredi i rok njenog plaćanja. Taj rok ne može da bude kraći od 15 dana ni duži od šest mjeseci. On se računa od dana pravnosnažnosti presude. U opravdanim slučajevima sud može da odobri isplatu novčane kazne u otplatama (ratama), ali je tada dužan da odredi broj rata, njihov iznos i rok isplate koji ne može da bude duži od jedne godine. Novčane kazne izrečene i naplaćene predstavljaju prihod budžeta.

U slučaju da se novčana kazna ne može u cijelosti ili djelimično naplatiti u roku koji je utvrđen u presudi, sud bez odlaganja donosi odluku da se novčana kazna zamijeni kaznom zatvora tako da se svaki započeti dnevni iznos novčane kazne ili svakih započelih 100 KM kod novčane kazne u određenom iznosu zamjenjuje za jedan dan zatvora, s tim da ovako izrečena kazna zatvora ne može da bude duža od dvije godine (član 36 KZ RS). Ukoliko osuđeno lice isplati samo dio novčane kazne, ostatak se pretvara u zatvor, a ako pak osuđeni isplati i ostatak novčane kazne, izvršenje zatvora se obustavlja. Ova se vrsta zatvora u teoriji naziva supletorni zatvor za koji ne važi većina odredaba o kazni zatvora (o uslovnom otpustu, opštem minimumu i sl). Smrću osuđenog lica kome je izrečena novčana kazna, gasi se i sama kazna da bi se očuvao lični karakter kazne.

Moderno krivično zakonodavstvo poznaje dva osnovna načina (metoda) utvrđivanja novčane kazne. To su: metod fiksnih iznosa i metod „dani - novčana kazna“³¹. Metod fiksnih iznosa predstavlja klasičan način izricanja novčane kazne u

³¹ Vidi D. Jovašević, *Sistem imovinskih krivičnih sankcija u jugoslovenskom krivičnom pravu*, Nauka, bezbjednost, policija, Beograd, 2/2002, 59–73.

najvećem broju krivičnih zakonodavstava. Prema njemu, učiniocu krivičnog dela novčana kazna se izriče u tačno određenom novčanom iznosu. Ovaj iznos osuđeno lice je dužno da uplati u određenom roku. Imovno stanje učinioca utiče na visinu odmjerene konkretne novčane kazne. Ovaj sistem poznaju zakonodavstva Italije, Švajcarske, Holandije, Belgije i Slovačke. Drugi metod jeste metod „dani - novčana kazna“. On se prvi put pojavio u prijedlogu Projekta reforme švedskog Krivičnog zakonika iz 1916. godine, a realizovan je u Krivičnom zakoniku Finske iz 1921. godine. Danas ga poznaju zakoni Njemačke, Austrije, Mađarske, Španije i Portugalije. Izricanje novčane kazne po ovom metodu sadrži dvije faze. U prvoj fazi učiniocu krivičnog djela se utvrđuje određen broj dana - novčane kazne. Pri tome su od značaja težina izvršenog krivičnog djela i stepen krivične odgovornosti. U drugoj fazi utvrđuje se iznos jednog dana u novcu. Tu je odlučujuće imovno stanje učinioca. Tako se može dogoditi da učinioci istog krivičnog djela dobiju isti broj dana - novčane kazne, ali da novčani iznosi za jedan dan budu različito određeni. Varijanta ovog metoda je sistem dnevnih globa koji poznaje Krivični zakonik Njemačke u članu 40 (od pet do 360 dnevnih globa, a visinu globe utvrđuje sud prema ličnim i materijalnim prilikama učinioca).

Pored navedena dva metoda, pojedina krivična zakonodavstva poznaju još i: (1) sistem prosječnih ličnih dohodaka (npr. Ruska federacija) prema kome se novčana kazna propisuje i izriče u zavisnosti od prosječnog dohotka bilo u državi, federalnoj jedinici ili administrativnoj teritorijalnoj jedinici, odnosno u zavisnosti od prosječnog ličnog dohotka učinioca krivičnog djela; (2) sistem proporcionalnog odmjeravanja novčane kazne (Italija, Španija, Finska i Švedska) gdje se novčana kazna izriče u određenoj proporciji (srazmjeri) prema vrijednosti učinjenog krivičnog djela (npr. visina pribavljene imovinske koristi, pričinjene štete) i (3) mješoviti sistem odmjeravanja novčane kazne (sa primjesama dva ili više navedenih sistema).

6. Penološki aspekti pojedinih opštih instituta krivičnog prava

6.1. Povrat

U teoriji krivičnog prava se razlikuje više definicija povrata. U krivičnopravnom smislu povrat je ponovno izvršenje krivičnog djela od strane lica koje je već bilo osuđeno za neko krivično djelo.³² U kriminološkom smislu povrat je svako ponovno vršenje krivičnog djela od strane lica koje je ranije izvršilo krivično djelo bez obzira na to da li je osuđeno za to djelo. U penološkom smislu povrat

³² Slične definicije povrata poznaju i druga inostrana krivična zakonodavstva : Krivični zakonik NR Kine u članu 65 definiše povrat kao ponovno izvršenje krivičnog djela za koje je propisana kazna zatvora, pod uslovom da nije proteklo pet godina od izdržane posljednje kazne za krivično djelo. Ovako određeni povrat predstavlja pooštavajuću okolnost. Međutim, nema povrata u slučaju ponovnog izvršenja krivičnog djela iz nehata. Prema članu 74 istog zakonika, nije moguće izricanje uslovne osude učiniocu krivičnog djela u povratu.

postoji kad jedno lice ponovo dođe u kazneno-popravnu ustanovu radi izvršenja kazne za djelo koje je učinilo poslije izdržane kazne za prethodno krivično djelo.

Značaj povrata se takođe može razmatrati sa krivičnopravnog, kriminološkog i penološkog stanovišta. Krivičnopravni značaj povrata ukazuje da ranije kazna izrečena za prethodno krivično djelo nije bila dovoljna za popravlanje učinioca, te bi prema njemu trebalo primijeniti težu kaznu, što znači da je povrat otežavajuća okolnost. Kriminološki značaj povrata ukazuje na povećanje kriminaliteta i neefikasnost mjera koje se upotrebljavaju za njegovo suzbijanje, te da bi trebalo preduzeti neke nove mjere i metode u borbi protiv njega. Penološki značaj povrata ukazuje da ranije preduzete zavodske mjere nisu bile dovoljno prilagođene ličnosti učinioca djela, te da bi prema njemu trebalo primijeniti poseban tretman.

U pravnoj teoriji i zakonodavstvu se razlikuje više vrsta povrata³³.

S obzirom na prirodu krivičnih djela, razlikuje se opšti i specijalni povrat. Opšti povrat postoji kada učinilac poslije izrečene ili izdržane kazne za prethodno djelo ponovo izvrši bilo koje krivično djelo. Specijalni povrat postoji onda kada učinilac poslije izrečene ili izdržane kazne ponovo izvrši isto ili istorodno krivično djelo. Kao istorodno ili istovrsno krivično djelo, prema nekim autorima, smatraju se djela koja imaju istu prirodu (djela imovinske prirode), a prema drugima to su djela koja su izvršena iz istih pobuda. Specijalni povrat predstavlja težu vrstu povrata, jer ukazuje na sklonost, specijalizaciju učinioca da vrši određena krivična djela.

S obzirom na vremenski razmak između izvršenih krivičnih djela, razlikuje se vremenski određen i vremenski neodređen povrat. Vremenski određen povrat postoji kada je novo krivično djelo izvršeno u određenom roku poslije izrečene ili izdržane kazne za ranije izvršeno djelo. Taj vremenski razmak može iznositi od pet do deset godina. Vremenski neodređen povrat postoji kada učinilac izvrši novo krivično djelo u bilo koje vrijeme poslije prethodno izrečene ili izdržane kazne.

S obzirom na broj ponovo izvršenih krivičnih djela, razlikuje se običan (jednostruki) i višestruki povrat. I neki inostrani zakoni poznaju ove vrste povrata. Tako, Krivični zakonik Ruske federacije u članu 18 razlikuje: običan, opasan i posebno opasan povrat, pri čemu je prihvaćen objektivni pojam povrata, vezujući ga za tri okolnosti: ranija osuđivanost, oblik vinosti i težina izvršenog krivičnog djela.

S obzirom na to da li je prethodno izdržana kazna, povrat može biti pravi ili prividni. Pravi povrat postoji kada neko lice ponovo učini krivično djelo, pošto je već izdržao kaznu za ranije učinjeno djelo. To je povrat u krivičnopravnom smislu. Prividni povrat postoji kada neko lice učini novo krivično djelo poslije izrečene presude za ranije krivično djelo, bez obzira na to da li je ova kazna izdržana.

Za razliku od ranijih rješenja, danas u Republici Srpskoj postoji samo jedna vrsta povrata – povrat u krivičnopravnom smislu. Višestruki povrat više ne postoji. Prema članu 37 stav 4 KZ RS, povrat postoji kada lice koje je ranije osuđeno za jedno djelo ponovo izvrši krivično djelo. To je jedina okolnost od značaja za odmjeraivanje kazne koja ima samo karakter otežavajuće okolnosti. Za postojanje

³³ Jovašević, 2010, 215.

povrata je bitno da postoji ranija osuđivanost učinioca i izvršenje novog krivičnog djela poslije osude. Za postojanje povrata ne traži se da je novo djelo izvršeno u određenom roku, ni da je istovrsno sa prethodnim djelom, niti pak da je izvršeno sa određenim oblikom vinosti. Dakle, ovako određen povrat predstavlja fakultativnu otežavajuću okolnost, što znači da sud cijeni da li će učinioca teže kazniti. Kod odmjeravanja kazne za krivično djelo učinjeno u povratu sud je dužan da uzme u obzir sljedeće okolnosti: (1) da li je ranije djelo iste vrste kao i novo djelo, (2) da li su oba djela izvršena iz istih pobuda i (3) koliko je vremena proteklo od ranije osude, odnosno od izdržane ili oprostene kazne.

6.2. Odmjeravanje kazne osuđenom licu

Ako se osuđenom licu sudi za krivično djelo koje je učinjeno prije nego što je započeo sa izdržavanjem kazne³⁴: (1) za izvršeno jedno ili više krivičnih djela za koja se nije znalo u vrijeme suđenja, pa stoga nisu obuhvaćena osudom, (2) za djelo koje je učinjeno prije nego što osuđeni pristupi izdržavanju kazne po ranijoj osudi i (3) ako osuđeno lice izvrši krivično djelo u toku izdržavanja kazne zatvora, kazne dugotrajnog zatvora ili kazne maloljetničkog zatvora, sud izriče jedinstvenu kaznu za sva učinjena krivična djela primjenom pravila o odmjeravanju kazne za djela u sticaju, s tim što će se za djela, koja nisu obuhvaćena osudom, pojedinačno odmjeriti kazne, dok se za djelo obuhvaćeno presudom - kazna smatra utvrđenom. Kazna ili dio kazne koju je osuđeni već izdržao, uračunava se u izrečenu kaznu zatvora, kaznu dugotrajnog zatvora ili kaznu maloljetničkog zatvora (član 43 KZ RS).

Od ovog pravila postoje dva izuzetka: (1) kada osuđeno lice u toku izdržavanja kazne zatvora, kazne dugotrajnog zatvora ili maloljetničkog zatvora izvrši novo krivično djelo, tada sud izriče kaznu nezavisno od ranije izrečene kazne ako se primjenom pravila o odmjeravanju kazne za djela u sticaju ne bi mogla ostvariti svrha kažnjavanja s obzirom na trajanje neizdržanog dijela ranije izrečene kazne. Radi se o slučaju da je učinilac već osuđen za teže ili teško krivično djelo, pa u toku izdržavanja kazne ponovo izvrši neko takvo djelo, i to poslije provedenog određenog broja godina na izdržavanju kazne³⁵ i (2) kada osuđeno lice za vrijeme izdržavanja kazne zatvora, kazne dugotrajnog zatvora ili kazne maloljetničkog zatvora izvrši krivično djelo za koje zakon propisuje novčanu kaznu ili kaznu zatvora do jedne godine, pa će se prema njemu primijeniti disciplinska mjera.

³⁴Kokolj i Jovašević, 209.

³⁵Vidi N. Kobašić, *Odmjeravanje kazne osuđenom licu*, Pravni život, Beograd, 11/1956, 19–24.

6.3. Pravne posljedice osude

Pravne posljedice osude³⁶ predstavljaju ograničavajuće ili zabranjujuće mjere represivnog karaktera koje osuđenom licu otežavaju resocijalizaciju i ponovno uključivanje u društvenu zajednicu, ali koje imaju i specijalno - preventivni karakter. One se sastoje u prestanku ili gubitku određenih prava ili u zabrani sticanja određenih prava licima koja su osuđena za određena krivična djela ili na određenu kaznu. One ne mogu da nastupe kada je za krivično djelo izrečena novčana kazna, uslovna osuda, sudska opomena ili kada je učinilac oslobođen od kazne (član 97 KZ RS)³⁷.

KZ RS razlikuje dvije vrste pravnih posljedica osude (član 98). To su:

(a) pravne posljedice koje se odnose na prestanak ili gubitak određenih prava: (1) prestanak vršenja određenih poslova ili funkcija u organima državne vlasti, državnim organima, preduzećima i u drugim pravnim licima, (2) prestanak radnog odnosa ili prestanak vršenja određenog zvanja, poziva ili zanimanja, (3) oduzimanje dozvola ili odobrenja koja se izdaju odlukom državnih organa ili statusa koji se priznaje odlukom državnih organa i (4) oduzimanje odlikovanja i

b) pravne posljedice osude koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava: (1) zabrana vršenja određenih poslova ili funkcija u organima državne vlasti, državnim organima, preduzećima i u drugim pravnim licima, (2) zabrana istupanja u štampi, na radiju, televiziji ili javnim skupovima, zabrana vršenja izdavačke djelatnosti ili zabrana učestvovanja u osnivanju udruženja, (3) zabrana sticanja određenog poziva ili unaprjeđenja u službi i (4) zabrana sticanja određenih dozvola ili odobrenja koja se izdaju odlukom državnih organa.³⁸

Pravne posledice osude se mogu propisati samo zakonom i nastupaju automatski, po sili zakona, danom pravosnažnosti presude. One posljedice koje se sastoje u zabrani sticanja određenih prava traju najduže deset godina od dana izdržane, oproštene ili zastarjele kazne, ako za pojedine od njih zakonom nije propisano kraće trajanje. Brisanjem osude za neko krivično djelo, prestaju i pravne posljedice osude. Budući da novo krivično zakonodavstvo izričito predviđa i

³⁶ U nekim inostranim zakonima se kao pravne posljedice krivičnog djela smatraju i krivične sankcije, kao i oduzimanje imovinske koristi pribavljene krivičnim djelom (treće poglavlje Krivičnog zakonika SR Njemačke – čl. 38–76a). Takođe, neki inostrani zakoni, pored krivičnih sankcija, sadrže i posebne odredbe o drugim „kaznenim mjerama“ koje nisu sankcije, ali prate učinioca zbog izvršenog krivičnog djela. Tako, švajcarski Krivični zakonik poznaje sljedeće kaznene mjere: (1) otkaz iz državne službe – član 51,1), oduzimanje roditeljskog prava – član 53, 3), zabrana vršenja profesije – član 54, 4), protjerivanje van zemlje – član 55, 5), zabrana posjećivanja restorana – čl. 56, 6), preventivna zaloga – član 57, 7), konfiskacija imovine – članovi 58 i 59, 8) i objavljivanje optužnog ili osuđujućeg akta – član 61.

³⁷Vidi B. Čejović, Pravne posljedice osude i slobode i prava građana, *Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo*, Beograd, 4/1991, 99–108.

³⁸ U teoriji vlada spor oko pravne prirode pravnih posljedica osude – da li su to krivične sankcije, da li su bliže kaznama ili mjerama bezbjednosti ili pak predstavljaju neke posebne krivičnopravne mjere koje nastupaju po sili zakona (Stojanović, 358). Ima i prijedloga da se pravne posljedice osude tretiraju kao krivične sankcije, i to kao sporedne kazne koje sud izriče u svakom konkretnom slučaju.

krivičnu odgovornost pravnog lica, u članu 144 KZ RS predviđene su i pravne posljedice osude pravnog lica koje nastupaju i kada je pravnom licu za učinjeno krivično delo izrečena novčana kazna. To su sljedeće pravne posljedice osude: (1) zabrana rada na osnovu dozvole, ovlašćenja ili koncesije izdatih od organa strane države i (2) zabrana rada na osnovu dozvole ovlašćenja ili koncesije izdatih od strane institucija Republike Srpske.

6.4. Rehabilitacija

Poslije izvršenja kazne osuđeno lice se vraća u društvo i uključuje u slobodan društveni život. Ali, sa vraćanjem u društvo ono ne postaje odmah u potpunosti ravnopravan građanin sa ostalima. Dva faktora uslovljavaju ovu neravnopravnost: (1) dejstvo posljedica koje povlači osuda i (2) stav sredine koja takvo lice prima sa izvjesnom dozom podozrenja, nepovjerenja, bojaznosti, pa i mržnje. U kojoj će mjeri ta neravnopravnost biti izražena, zavisi od broja pravnih posljedica i njihovog obima dejstva, kao i od stava sredine prema vršenju pojedinih krivičnih djela. Ove pravne, moralne i društvene posljedice osude pogađaju osuđenika (i psihološki i socijalno-ekonomski). Njihovo psihološko dejstvo čini da se kod osuđenih razvijaju osjećanja: nepovjerenja, poniženja, mržnje i prezrenosti, pa zajedno s tim i osjećanja manje vrijednosti. S druge strane, pravne posljedice mu ne omogućavaju da vrši pojedine poslove i da aktivno učestvuje u društvenim procesima, što mu stvara socijalne i ekonomske teškoće. Te negativne posljedice usporavaju resocijalizaciju, a u izvesnim slučajevima mogu da imaju i negativno dejstvo na ponašanje bivšeg osuđenika. Da bi se otklonilo štetno dejstvo, javila se ideja o rehabilitaciji³⁹, kao kriminalno-političkoj mjeri za pružanje podsticaja osuđenom licu da se ubuduće primjerno vlada i da bude lojalan i koristan građanin društvene zajednice. Kroz rehabilitaciju se ostvaruje ravnoteža interesa društva i osuđenog lica.⁴⁰

Rehabilitacija⁴¹ se sastoji u ukidanju pravnih posljedica osude i brisanju osude tako da se osuđeno lice smatra neosuđivanim. Sa nastupanjem rehabilitacije prestaju da dejstvuju pravne posljedice i osuđeno lice stiče sva prava koja imaju i ostali građani. Njegovo djelo se zaboravlja, a njegovo ime se briše iz kaznene evidencije. U službenim ispravama ne pominje se da je bilo osuđivano. Tako se stvara fikcija o neosuđivanosti osuđenog lica - sa težnjom da se ono izjednači sa

³⁹ Institut rehabilitacije se, istorijski gledano, sreće još u rimskom pravu pod nazivom „*restitutio in integrum*“ kada se osuđeno lice vraćalo u stanje koje je postojalo prije osude i tako mu je vraćan izgubljeni status. Francuski zakon iz 1670. godine („*Ordonance criminelle*“) za dobijanje rehabilitacije, pored milosti suverena, traži i izdržanu kaznu u potpunosti i ispunjenje građanskih obaveza. I Krivični zakonik Kraljevine Jugoslavije iz 1929. godine u članu 90 govori o povraćaju prava i poništaju osude, te oglašavanju osuđenog lica dostojnim da vrši izgubljena prava kao vidu rehabilitacije.

⁴⁰ Jescheck, 731.

⁴¹ Vidi S. Janković, *Pravne posljedice krivične osude i rehabilitacija*, Pravni život, Beograd, 9/2001, 357–370.

ostalim članovima društva⁴². Razlikuju se dvije vrste rehabilitacije: (1) zakonska i (2) sudska. Zakonska rehabilitacija nastupa po sili zakona, automatski sa protekom određenog vremena poslije izdržane kazne - pod uslovom da osuđeno lice za to vrijeme ne izvrši novo krivično djelo. Sudska rehabilitacija nastaje sudskom odlukom koja se donosi na molbu osuđenog lica - po proteku određenog vremena od izdržane kazne. Sudska rehabilitacija je fakultativna. Da li će sud donijeti odluku o rehabilitaciji, zavisi od njegove ocjene vladanja učinioca krivičnog djela poslije izlaska iz kaznene ustanove i od njegovog odnosa prema radu i društvenim vrijednostima.⁴³

Rehabilitacija⁴⁴ je u krivičnom pravu Republike Srpske uređena čl. 100–104 KZ RS. Prema ovim rješenjima, osuđena lica poslije izdržane, oproštene ili zastarjele kazne zatvora, kazne dugotrajnog zatvora ili kazne maloljetničkog zatvora uživaju sva prava utvrđena ustavom, zakonom i drugim propisima i mogu sticati sva prava, osim onih koja su im ograničena usljed izrečene mjere bezbjednosti ili nastupanja pravne posljedice osude. Na isti način rehabilitacija se odnosi i na osuđena lica koja se nalaze na uslovnom otpustu, ako njihova prava nisu ograničena posebnim propisima o uslovnom otpustu sa izdržavanja kazne. Rehabilitacijom se zapravo briše osuda i prestaju sve njene negativne pravne posljedice za osuđenog. Na taj način, osuđeni se smatra neosuđivanim licem. Dejstvo rehabilitacije se osnosi i na sporedne kazne koje još nisu izvršene. Pri tome se rehabilitacijom ne dira u prava trećih lica koja su zasnovana na osudi. U izvjesnim slučajevima osuda može povlačiti pravne posljedice, tako da osuđeno lice za određeno vrijeme ne može vršiti određena prava. Tada se rehabilitacija javlja

⁴² Poseban modalitet rehabilitacije kao „poništaj osude“ predviđao je Krivični zakonik Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca iz 1929. godine (član 90). Sud je prema ovoj zakonskoj odredbi mogao protekom određenog roka poslije izdržane, zastarjele ili oproštene kazne (na molbu lica koje je prvi put osuđeno) da poništi za budućnost osudu sa svim njenim zakonskim posljedicama. Ovako poništena osuda se brisala iz kaznene evidencije (Živanović, 423).

⁴³ Neka inostrana zakonodavstva poznaju samo sudsku rehabilitaciju. Tako, u čl. 76–81 Krivični zakonik Švajcarske razlikuje sudsku rehabilitaciju u užem smislu – povraćaj osuđenog u uživanju određenih prava kojih je bio lišen kao sporedne kazne i sudsku rehabilitaciju u širem smislu – sudsko brisanje osude na kaznu ili mjere bezbjednosti iz kaznene evidencije. U čl. 178–181 Krivični zakonik Italije poznaje sudsku rehabilitaciju osude za zločin ili prestup na kaznu zatvora ili novčanu kaznu ako je izdržana kazna ili oproštena pomilovanjem ili uslovnim otpustom po proteku roka od pet godina (na molbu osuđenog). U savremenom krivičnom pravu prisutne su i tendencije za proširenje primjene ovog instituta, kao što je slučaj u Portugaliji. Tako, prema članu 127 Krivičnog zakonika Portugalije, rehabilitacija obuhvata osudu za zločin ili prestup na kaznu zatvora koja povlači gubitak političkih prava ili gubitak vršenja službe, posla ili druge dužnosti, zabranu javnog pristupa sudu ili mjere bezbjednosti na molbu osuđenog po proteku šest godina za nepopravljivog delinkventa, odnosno poslije jedne godine ako se radi o umišljajnom ili nehatnom učiniocu krivičnog djela osuđenog na kaznu zatvora do šest meseci.

⁴⁴ U pravnoj teoriji postoje različita shvatanja o pravnoj prirodi rehabilitacije. Prema jednom shvatanju, rehabilitacija je lično pravo osuđenika po ispunjenju zakonskih uslova da je zahtijeva od vlasti, nastupajući kao subjekt prava. Ovo lično pravo se temelji na izvršenoj kazni i ispunjenju formalnih uslova (Manzini, 394). Prema drugom shvatanju, rehabilitacija je akt milosti najviše suverene vlasti koju je osuđeni molio da mu bude dodijeljena (Roux, 527).

kao sredstvo za vraćanje tih prava osuđenim licima prije nego što protekne rok njihovog dejstva. Tada se primjenjuje sudska rehabilitacija⁴⁵.

Zakonska rehabilitacija znači da se brišu osude iz kaznene evidencije, pod uslovom da osuđeni koji ranije nije osuđivan ili se smatra neosuđivanim ne učini novo krivično djelo u sljedećim rokovima: (1) sudska opomena i osuda kojom je učinilac oslobođen od kazne brišu se po isteku roka od jedne godine od dana pravnosnažnosti sudske odluke, (2) uslovna osuda se briše poslije jedne godine od kad je isteklo vrijeme provjeravanja, /3) osuda na novčanu kaznu, kaznu zatvora do jedne godine ili kaznu maloljetničkog zatvora se brišu kad protekne tri godine od dana izvršene, zastarjele ili oprostene kazne i (4) osuda na kaznu zatvora preko jedne do tri godine briše se kad protekne rok od pet godina od dana izdržane, zastarjele ili oprostene kazne. Osude iz kaznene evidencije ne mogu se brisati za vrijeme dok traju izrečene mjere bezbjednosti. Danom ispunjenja navedenih zakonskih uslova, smatra se da je osuda iz kaznene evidencije automatski brisana.

Sudska rehabilitacija znači da sud svojom odlukom na molbu osuđenog lica može (ali nije obavezno) brisati iz kaznene evidencije osudu na kaznu zatvora preko tri do pet godina, ako je proteklo osam godina od dana izdržane, oprostene ili zastarjele kazne, pod uslovom da za to vrijeme osuđeni ne izvrši novo krivično djelo (član 102 KZ RS) pod sljedećim uslovima: (1) da osuđeni u tom roku ne učini novo krivično djelo, (2) da sud nađe da je osuđeni to zaslužio svojim vladanjem i (3) da se sa osnovom može očekivati da to lice neće ubuduće vršiti krivična djela. Izuzetno, sud može dati rehabilitaciju i licu koje je više puta osuđivano ako su protekli svi rokovi i ispunjeni drugi uslovi za rehabilitaciju u pogledu svakog krivičnog djela za koje je takvo lice osuđeno.

Prilikom odlučivanja o brisanju osude na molbu osuđenog, sud će voditi računa o vladanju osuđenog poslije izdržane kazne, prirodi krivičnog djela i drugim okolnostima koje mogu biti od značaja za ocjenu o opravdanosti brisanja osude. Moguće je istovremeno brisanje više osuda jednog istog lica - ako su ispunjeni uslovi za brisanje svake pojedine osude. Pri tome se osude iz kaznene evidencije ne mogu brisati za vrijeme trajanja mjera bezbjednosti. Ako je u toku roka za brisanje osuda osuđenom izrečena kazna zatvora preko tri godine za novozvršeno ili novootkriveno krivično djelo, neće se brisati ni ranije ni kasnije osude. Brisanjem osude iz kaznene evidencije ne postiže se ni pravno, ni faktički poništavanje osude, odnosno krivične sankcije koja je obuhvaćena tom brisanom osudom. Brisana osuda ostaje faktički i dalje u kaznenoj evidenciji. Pravno dejstvo brisanja osude ograničava se na zakonom sužene mogućnosti davanja podataka iz kaznene evidencije o brisanim osudama. Brisanjem osude iz kaznene evidencije, prestaju i pravne posljedice osude.

⁴⁵ Vidi D. Jakovljević, *Rehabilitacija osuđenika*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu, Beograd, 1-3/1991, 152-160.

6.5. Davanje podataka iz kaznene evidencije

U cilju zaštite osuđenih lica i eventualnih zloupotreba, zakoni predviđaju da se podaci iz kaznene evidencije mogu dati samo sudu, tužilaštvu i organima unutrašnjih poslova, i to u vezi sa krivičnim postupkom koji se vodi protiv lica koje je ranije bilo osuđeno, nadležnim organima za izvršenje krivičnih sankcija i nadležnim organima koji učestvuju u postupku davanja amnestije, pomilovanja ili brisanja osude (član 103 KZ RS). Na obrazloženi zahtev ovi se podaci mogu dati i državnim organima, preduzećima i drugim pravnim licima ako još traju određene pravne posljedice osude ili mjere bezbjednosti ili ako za to postoji opravdan interes zasnovan na zakonu. Pri tome se podaci iz kaznene evidencije mogu davati i građanima kao dokaz o njihovoj osuđivanosti, odnosno neosuđivanosti, ali samo ako su im oni potrebni radi ostvarivanja njihovih prava ili interesa. Inače, podaci o brisanju osude se ne mogu dati nikome. Zakon je takođe izričito odredio da niko nema pravo da od građana traži da podnesu dokaze o osuđivanosti ili neosuđivanosti.

7. Zaključak

U sistemu mera društvene reakcije koje nadležni organi krivičnog pravosuđa primjenjuju prema fizičkim i pravnim licima kao učiniocima krivičnih djela - posebno mjesto imaju krivične sankcije. To su prinudne mjere koje lično pogađaju učinioca krivičnog djela kome se na ovaj način oduzimaju ili ograničavaju određene slobode i prava koje uživa kao i svaki građanin na osnovu ustava i opštih pravnih akata.

Savremeno krivično pravo poznaje više različitih vrsta krivičnih sankcija - pluralistički sistem - koje treba da budu prilagođene težini učinjenog krivičnog djela i stepenu opasnosti njegovog učinioca. Među krivičnim sankcijama se po svom značaju izdvajaju kazne. To su najteže vrste krivičnih sankcija, one predstavljaju najstarije mjere društvene reakcije poznate od najstarijih vremena, primjenjuju se prema učiniocu koji je sa krivicom učinio krivično djelo i propisane su u posebnom dijelu krivičnog zakona za najveći broj krivičnih djela.

Uz kazne se u teoriji obično razmatraju i brojni penološki instituti koji utiču na njenu primjenu kao što su: povrat, rehabilitacija, pravne posledice osude i sl. Međutim, primjena ovih instituta ima i poseban značaj u sudskoj praksi.

LITERATURA

1. Babić, M. i Marković, I., *Krivično pravo, opšti dio*, Banja Luka, 2007.
2. Battaglini, G., *Diritto penale, Parte generali*, Padova, 1949.
3. Grozdanić, V., Škorić, M., *Osnovi krivičnog prava*, Rijeka, 2009.
4. Živanović, T., *Osnovi krivičnog prava, Opšti dio*, Beograd, 1937.
5. Jakovljević, D., *Rehabilitacija u krivičnom pravu*, Beograd, 1981.

6. Jescheck, N.N., *Lehrbuch des Strafrechts*, 3. Auflage, Berlin, 1982.
7. Jovašević, D., *Amnestija i pomilovanje*, Beograd, 2001.
8. Jovašević, D., Stevanović, Z., *Primena pomilovanja u krivičnom pravu*, Beograd, 2007.
9. Jovašević, D., *Krivično pravo, Opšti dio*, Beograd, 2010.
10. Jovašević, D., *Leksikon krivičnog prava*, Beograd, 2011.
11. Jovašević, D., Ikanović, V., *Krivično pravo Republike Srpske, opšti dio*, Banja Luka, 2012.
12. Kokolj, M., Jovašević, D., *Krivično pravo Republike Srpske, opšti i posebni dio*, Bijeljina, 2011.
13. Kuznjecova, N.F., Serebrenikova, A.V., *Ugolovnij kodeks Švejcarii*, Zercalo, Moskva, 2000.
14. Manzini, V., *Trattato Diritto penale*, Tome 5, Padova, 1954.
15. Marjanović, Đ., *Makedonsko krivično pravo, opšti dio*, Skoplje, 1998.
16. Miladinović, V., *Povrat u krivičnom pravu*, Beograd, 1983.
17. Patacos, A., *Codigo penale, Legislasao complementar*, Lisabon, 1978.
18. Perović, M., *Pravne posljedice osude i rehabilitacija*, Titograd, 1976.
19. Petrović, B., Jovašević, D., *Krivično (kazneno) pravo Bosne i Hercegovine, opšti dio*, Sarajevo, 2005.
20. Roux, J.A., *Cours de Droit criminele Francais, Tome 1 i 2*, Paris, 1927.
21. Stojanović, Z., *Krivično pravo, opšti dio*, Beograd, 2000.
22. Fatić, A., *Kazna kao metafora*, Beograd, 1995.
23. Horvatić, Ž., *Izbor kazne u jugoslovenskom krivičnom pravu i sudskoj praksi*, Zagreb, 1980.

CONCEPT, TYPES AND PURPOSE OF PENALTIES IN THE REPUBLIKA SRPSKA

Miodrag N. Simovic
Dragan Jovasevic

Summary:

From ancient times to date, all the states have system of various measures of social reaction for suspension of different forms of criminality of individuals and groups. Group of such measures imposed by competent organs of criminal justice on perpetrators of criminal offences are called criminal sanctions. We have several types of such sanctions which allows their adjustment to the degree of danger of criminal offence perpetrator as well as to severity of committed criminal offence. This documents is just about the concept, characteristics, elements, types and purpose of criminal sanctions in positive criminal law of the Republika Srpska.

Key words: crime, law, criminal sanctions, concept, elements, purpose, type.